MILLIY USLUBDAGI RESTORAN INTERYERLARIDA AN'ANA VA ZAMONAVIY DIZAYN YONDASHUVLARINING INTEGRATSIYASI

Baxtiyarova Farzona Ikrom qizi
Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti
Interyer dizayni yo'nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada milliy uslubdagi restoran interyerlarini shakllantirish jarayonida an'anaviy me'moriy-badiiy meros va zamonaviy dizayn yondashuvlarini integratsiyalashning nazariy, estetik, funksional hamda texnologik jihatlari tadqiq etiladi. O'zbekiston me'morchiligiga xos fazoviy kompozitsiya, yog'och o'ymakorligi, ganchkorlik, koshinkorlik, naqqoshlik, milliy to'qimachilik va kulolchilik elementlarining zamonaviy umumiy ovqatlanish obyektlarida qo'llanish imkoniyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda tarixiy-madaniy yondashuv, qiyosiy tahlil, tizimli loyihalash va muhit psixologiyasi konsepsiyalaridan foydalaniladi. Milliy interyerning badiiy yaxlitligini ta'minlashda an'anaviy bezaklarning miqdoridan ko'ra ularning semantik mazmuni, kompozitsion joylashuvi, materiallar bilan uyg'unligi va funksional muhitga mosligi muhimligi asoslanadi. Restoran interyerlarini loyihalashda madaniy identifikatsiya, ergonomika, ekologik barqarorlik, texnologik moslashuvchanlik va foydalanuvchi tajribasini birlashtiruvchi konseptual model taklif etiladi. Tadqiqot natijalari milliy madaniy merosni zamonaviy dizayn orqali talqin qilish, restoranlarning o'ziga xos me'moriy-badiiy qiyofasini shakllantirish hamda interyer loyihalarining sifatini baholash mezonlarini takomillashtirishga xizmat qilishi mumkin.

Kalit so'zlar: milliy interyer, restoran dizayni, an'anaviy me'morchilik, zamonaviy dizayn, madaniy identifikatsiya, interyer kompozitsiyasi, ergonomika, naqqoshlik, ekologik dizayn, fazoviy muhit, dizayn integratsiyasi.

Kirish

Zamonaviy arxitektura va interyer dizayni taraqqiyotida madaniy merosni saqlash hamda uni yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga moslashtirish masalasi alohida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Globallashuv jarayonlari, turizm infratuzilmasining rivojlanishi, xizmat ko'rsatish madaniyatidagi o'zgarishlar va iste'molchilarning estetik talablarining murakkablashuvi natijasida restoran interyeri oddiy ovqatlanish muhitidan ko'ra kengroq funksional va madaniy mazmunga ega bo'lmoqda. Bugungi restoran makoni gastronomik xizmat ko'rsatish, ijtimoiy muloqot, dam olish, madaniy tajriba orttirish va muayyan hududning tarixiy-badiiy xususiyatlarini namoyish etish vazifalarini birlashtiradi. Ayniqsa, milliy oshxona konsepsiyasiga asoslangan restoranlarda interyerning me'moriy-badiiy yechimi taqdim etilayotgan taomlar, xizmat ko'rsatish an'analari va muassasaning madaniy qiyofasi bilan uzviy bog'liq bo'lishi talab etiladi. O'zbekistonning ko'p asrlik

me’moriy merosi, xalq amaliy bezak san’ati, mahalliy qurilish materiallaridan foydalanish tajribasi va hududiy badiiy maktablari milliy uslubdagi restoran interyerlarini loyihalash uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Samarqand, Buxoro, Xiva, Qo‘qon va boshqa tarixiy-madaniy markazlarda shakllangan me’moriy an’analar o‘ziga xos kompozitsion tuzilishi, ranglar tizimi, geometrik naqshlari, bezak materiallari va fazoviy tashkil etilishi bilan ajralib turadi. Biroq ushbu merosdan zamonaviy interyerda foydalanish tarixiy shakllarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirish yoki bezak elementlarini imkon qadar ko‘paytirish orqali amalga oshirilmasligi lozim. Chunki zamonaviy restoranlar tarixiy turar joylar yoki saroylardan funksional tuzilishi, muhandislik tizimlari, sanitariya talablari, yong‘in xavfsizligi, xizmat ko‘rsatish texnologiyasi va foydalanuvchilar oqimining tashkil etilishi jihatidan sezilarli farq qiladi. Shu sababli an’anaviy me’moriy shakllarni zamonaviy restoran muhitiga moslashtirish masalasi tarixiy merosni badiiy talqin qilish bilan bir qatorda ergonomik, texnologik va iqtisodiy jihatdan asoslangan loyihaviy qarorlarni ishlab chiqishni ham talab etadi. Milliy interyer tushunchasi faqat muayyan naqsh yoki bezaklarning mavjudligi bilan belgilanmaydi. U makonning umumiy kompozitsiyasi, materiallarning tabiiy xususiyatlari, yorug‘lik va soya munosabatlari, hududiy madaniyatga xos ranglar uyg‘unligi, mebel shakllari, bezak buyumlari hamda insonning fazoviy muhitni idrok etish jarayonida shakllanadigan tasavvurlar yig‘indisidan tashkil topadi. Masalan, an’anaviy o‘zbek me’morchiligida ichki hovli, ayvon, ravoq, tokcha va yog‘och ustun kabi elementlar nafaqat badiiy, balki iqlimiy va funksional vazifalarni ham bajargan. Ularning zamonaviy restoran interyeriga tatbiq etilishi tarixiy shaklning tashqi ko‘rinishini takrorlashdan ko‘ra uning dastlabki funksional mohiyatini qayta anglash orqali samaraliroq amalga oshirilishi mumkin. Mazkur yondashuvda milliy meros zamonaviy dizayn uchun tayyor dekorativ shakllar majmuasi emas, balki yangi loyihaviy yechimlarni shakllantiruvchi bilim va tajriba manbai sifatida qaraladi. Xalqaro ilmiy adabiyotlarda xizmat ko‘rsatish muhitining iste’molchi xulq-atvori va xizmat sifatini idrok etishga ta’siri alohida tadqiqot yo‘nalishi sifatida shakllangan. M. J. Bitner tomonidan 1992-yilda ishlab chiqilgan servicescape konsepsiyasi xizmat ko‘rsatish makonini atrof-muhit sharoitlari, fazoviy tashkil etilish, funksionallik va ramziy-badiiy belgilar o‘zaro ta’sir qiladigan tizim sifatida tushuntiradi [1]. Ushbu konsepsiya restoran interyerining nafaqat estetik, balki psixologik va tashkiliy ahamiyatini ham ochib beradi. Restoran muhitida tashqi va ichki dizayn, taom konsepsiyasi hamda xizmat ko‘rsatish jarayonining o‘zaro muvofiqligi iste’molchi taassurotiga ta’sir ko‘rsatishi haqidagi empirik tadqiqotlar ham mavjud [2]. Bunday natijalar milliy uslubdagi restoranlarni loyihalashda madaniy obraz bilan real funksional tajriba o‘rtasidagi muvofiqlikni ta’minlash zarurligini ko‘rsatadi. O‘zbekiston sharoitida masalaning dolzarbligi yana bir jihat bilan belgilanadi: milliy restoranlar mahalliy aholiga xizmat ko‘rsatish bilan birga mamlakatga tashrif buyuruvchi xorijiy mehmonlarda hudud madaniyati haqida dastlabki tasavvur hosil qiluvchi muhim muhitlardan biri hisoblanadi. Restoran interyerida qo‘llanadigan har bir tarixiy yoki badiiy unsur ma’lum madaniy mazmunni ifodalaydi. Ushbu mazmun noto‘g‘ri talqin qilinganda, milliy dizayn tashqi bezak darajasida qolib ketishi, tarixiy meros esa tijoriy dekoratsiya vositasiga aylanishi

mumkin. Shuning uchun milliy interyerning zamonaviy talqinini ishlab chiqishda madaniy haqiqiylik, estetik yaxlitlik, funksional qulaylik va texnologik moslik o‘rtasidagi muvozanatni ilmiy asoslash zarur. Mazkur tadqiqotning maqsadi milliy uslubdagi restoran interyerlarida an’anaviy me’moriy-badiiy meros bilan zamonaviy dizayn tamoyillarini integratsiyalashning asosiy qonuniyatlarini aniqlash hamda ularni loyihalash amaliyotiga tatbiq etishga yo‘naltirilgan konseptual yondashuvni ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsad doirasida milliy interyerning shakllanishiga ta’sir etuvchi tarixiy va madaniy omillarni aniqlash, an’anaviy bezak san’ati elementlarining zamonaviy restoran muhitidagi funksiyalarini tahlil qilish, ergonomik va ekologik talablar bilan milliy badiiy ifoda o‘rtasidagi bog‘liqlikni asoslash, shuningdek, restoran interyerining milliy identifikatsiyasini baholash mezonlarini taklif etish nazarda tutiladi. Tadqiqotning ilmiy ahamiyati an’anaviy va zamonaviy dizaynni bir-biriga qarama-qarshi estetik yo‘nalishlar sifatida emas, balki yagona fazoviy tizimning o‘zaro to‘ldiruvchi tarkibiy qismlari sifatida ko‘rib chiqilishida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot materiallari va metodlari

Tadqiqot ilmiy adabiyotlar, madaniy merosga oid hujjatlar, interyer dizayni nazariyasi va xizmat ko‘rsatish muhitining psixologik xususiyatlarini yorituvchi manbalarni tahlil qilish asosida amalga oshirildi. Tadqiqotning metodologik negizini tarixiy-madaniy tahlil, qiyosiy-tipologik yondashuv, tizimli-funksional tahlil, kompozitsion tahlil hamda dizayn konsepsiyalarini sintez qilish metodlari tashkil etdi. Tarixiy-madaniy tahlil orqali O‘zbekiston an’anaviy me’morchiligiga xos fazoviy va badiiy elementlarning shakllanish omillari, ularning dastlabki funksiyalari va madaniy mazmuni o‘rganildi. Qiyosiy-tipologik yondashuv milliy restoran interyerlarida qo‘llanishi mumkin bo‘lgan an’anaviy shakllarni zamonaviy jamoat binolarining funksional talablariga muvofiqligi nuqtayi nazaridan baholash imkonini berdi. Tizimli-funksional tahlil yordamida restoran makoni ovqatlanish zali, kirish qismi, kutish hududi, xizmat ko‘rsatish yo‘laklari, yordamchi xonalar va muhandislik tizimlarining o‘zaro bog‘langan majmuasi sifatida ko‘rib chiqildi. Kompozitsion tahlilda bezaklarning miqyosi, ritmi, simmetriyasi, ranglar uyg‘unligi, materiallarning fakturasi va yorug‘lik bilan o‘zaro munosabatiga e’tibor qaratildi. Tadqiqotning nazariy asoslaridan biri sifatida M. J. Bitnerning xizmat ko‘rsatish muhitiga oid modeli tanlandi. Mazkur modelda muhitning fizik sharoitlari, makonning funksional tuzilishi va ramziy belgilar iste’molchi hamda xodimlarning muhitni idrok etishiga ta’sir qiluvchi omillar sifatida qaraladi [1]. Restoranlarga oid tadqiqotlarda ushbu yondashuvning qo‘llanishi interyerning tashqi ko‘rinishi bilan cheklanmay, undagi qulaylik, xizmat ko‘rsatish jarayoni va umumiy tajribani ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi [2; 3]. Madaniy merosga oid tahlilda UNESCOning Buxoro tarixiy markazi haqidagi materiallaridan foydalanildi. Mazkur hujjatlarda Buxoro tarixiy shahar muhitining yaxlitligi, me’moriy shakllar, an’anaviy materiallar va qurilish texnikalarining madaniy qiymati alohida qayd etilgan [4]. Shuningdek, O‘zbekiston nomoddiy madaniy merosiga oid xalqaro ma’lumotlar asosida kulolchilik, naqqoshlik va an’anaviy to‘qimachilik kabi san’at turlarining zamonaviy interyerda qo‘llanish imkoniyatlari ko‘rib chiqildi [5]. Tadqiqotda milliy dizayn elementlari to‘rtta asosiy guruhga ajratildi: birinchi guruhga makon tuzilishini belgilovchi me’moriy elementlar,

ikkinchi guruhga bezak va badiiy kompozitsiya vositalari, uchinchi guruhga materiallar hamda hunarmandchilik mahsulotlari, to‘rtinchi guruhga esa madaniy mazmunni ifodalovchi ramziy va predmetli elementlar kiritildi. Ushbu tasnif an’anaviy shakllarni zamonaviy interyerga integratsiyalash darajasini faqat vizual o‘xshashlik orqali emas, balki ularning makondagi vazifasi orqali ham baholash imkonini beradi. Tahlil jarayonida uchta asosiy loyihaviy yondashuv farqlab olindi: tarixiy shakllarni bevosita takrorlashga asoslangan reproduktiv yondashuv, an’anaviy elementlarning shakliy xususiyatlarini zamonaviy materiallar yordamida qayta talqin qiluvchi transformativ yondashuv va tarixiy me’morchilikning fazoviy hamda funksional tamoyillarini yangi loyihaviy yechimga aylantiruvchi konseptual yondashuv. Mazkur yondashuvlarning imkoniyatlari estetik yaxlitlik, madaniy mazmunning saqlanishi, funksional qulaylik, texnologik amalga oshirish va ekspluatatsion moslashuvchanlik mezonlari asosida nazariy jihatdan solishtirildi. Tadqiqot doirasida muayyan restoran obyektlarida instrumental o‘lchovlar, foydalanuvchilar so‘rovi yoki eksperimental kuzatuvlar o‘tkazilmadi. Shu sababli keltirilgan xulosalar mavjud adabiyotlar asosida ishlab chiqilgan nazariy-tahliliy natijalar sifatida talqin qilinadi. Taklif etilgan baholash mezonlari va konseptual modelning amaliy samaradorligi keyingi tadqiqotlarda real restoran obyektlari misolida tekshirilishi lozim. Bunday metodologik chegaralash nazariy umumlashtirishlarni empirik isbotlangan natijalardan farqlash va tadqiqotning ilmiy ishonchliligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Natijalar

O‘rganilgan ilmiy manbalar va me’moriy-badiiy tamoyillarni tizimlashtirish natijasida milliy uslubdagi restoran interyerlarini shakllantirishda an’anaviy meros va zamonaviy dizayn o‘rtasidagi integratsiya bir necha o‘zaro bog‘liq darajada amalga oshirilishi aniqlandi. Birinchi daraja fazoviy-kompozitsion integratsiya bo‘lib, unda an’anaviy me’morchilikning makon tashkil etish tamoyillari zamonaviy restoranlarning funksional tuzilishiga moslashtiriladi. O‘zbekistonning tarixiy turar joy me’morchiligida ichki hovli va ayvon muhim fazoviy elementlar hisoblangan. Ular xonalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni ta’minlash, tabiiy yorug‘likdan foydalanish, mikroiqlimni tartibga solish va oilaviy muloqot uchun qulay muhit yaratishga xizmat qilgan. Zamonaviy restoranlarda ushbu tamoyillarni ochiq yoki yarim ochiq ovqatlanish hududlari, ichki atriumlar, yashil hovlilar va markaziy kompozitsion makonlar orqali talqin qilish mumkin. Biroq bunday yechimlarni qo‘llashda binoning mavjud konstruktiv imkoniyatlari, hududning iqlim sharoiti, yong‘in xavfsizligi va xizmat ko‘rsatish logistikasini hisobga olish zarur. Ikkinchi daraja badiiy-semantik integratsiya bilan bog‘liq bo‘lib, unda milliy naqsh, ornament, rang va bezak elementlari muhitning madaniy mazmunini ifodalovchi vosita sifatida ishlatiladi. An’anaviy o‘zbek bezak san’atida geometrik, islimiy va yozuvli kompozitsiyalar muhim o‘rin tutadi. Ularning shakllanishida tarixiy davr, hududiy maktab, material va hunarmandchilik texnikasi muayyan rol o‘ynagan. Zamonaviy restoran interyerida ushbu elementlardan foydalanishda ularning kelib chiqishi, kompozitsion tuzilishi va qo‘llanish kontekstini hisobga olish muhimdir. Masalan, murakkab geometrik naqshni butun devor yuzasiga takroriy joylashtirish ayrim holatlarda vizual ortiqchalikni yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli naqshdan kompozitsion markaz, dekorativ

panel, ajratuvchi to‘siq yoki muayyan funksional hududni belgilovchi unsur sifatida foydalanish maqsadga muvofiq. Bu yondashuv bezakning semantik ahamiyatini saqlagan holda makonning zamonaviy va muvozanatli qiyofasini shakllantirish imkonini beradi. Uchinchi daraja material va texnologiyalar integratsiyasi hisoblanadi. Milliy me’morchilikda yog‘och, ganch, sopol, tabiiy tosh va to‘qimachilik mahsulotlaridan foydalanish uzoq tarixga ega. Zamonaviy restoran interyerida mazkur materiallar estetik ifoda bilan birga gigiyenik, yong‘in xavfsizligi, mustahkamlik va ekspluatatsiya talablariga ham javob berishi lozim. Masalan, tabiiy yog‘ochdan tayyorlangan bezak panellari yoki mebel elementlari maxsus himoya qoplamalari bilan ishlanishi, yuqori namlik va harorat ta’siriga uchraydigan hududlarda esa tegishli texnik xususiyatlarga ega materiallar tanlanishi kerak. An’anaviy ganchkorlikning murakkab relyeflarini zamonaviy ishlab chiqarish texnologiyalari yordamida qayta yaratish imkoniyatlari mavjud bo‘lsa-da, bunday jarayonda qo‘l mehnati bilan yaratilgan asl san’at asari va sanoat usulida ishlab chiqarilgan dekorativ mahsulot o‘rtasidagi farqni e’tibordan chetda qoldirmaslik zarur. Raqamli modellashtirish, kompyuter yordamida loyihalash va parametrik dizayn usullari an’anaviy ornamentlarning geometrik tuzilishini o‘rganish hamda ularni yangi kompozitsion shakllarga moslashtirish uchun qulay vosita bo‘lishi mumkin. Bunda raqamli texnologiyalar tarixiy merosni mexanik ravishda takrorlash uchun emas, balki uning shakliy qonuniyatlarini tahlil qilish va zamonaviy dizayn imkoniyatlari bilan uyg‘unlashtirish uchun qo‘llanishi maqsadga muvofiq. To‘rtinchi daraja funksional-ergonomik integratsiyani tashkil etadi. Restoran interyeri har qanday badiiy konsepsiyadan qat’i nazar, tashrif buyuruvchilarning erkin harakatlanishi, xodimlarning samarali ishlashi, mebel va jihozlarning qulay joylashuvi, sanitariya-gigiyena talablariga rioya qilinishi hamda turli foydalanuvchilar ehtiyojlarini qondirishga xizmat qilishi kerak. Milliy uslubdagi mebellar, jumladan, past stol va an’anaviy o‘tirish shakllari ayrim restoran konsepsiyalarida madaniy tajriba yaratish vositasi sifatida qo‘llanishi mumkin. Biroq bunday yechimlar barcha tashrif buyuruvchilar uchun birdek qulay emas. Shu sababli an’anaviy va zamonaviy o‘tirish variantlarini birlashtirish, harakatlanish imkoniyati cheklangan shaxslar uchun moslashtirilgan hududlarni tashkil etish va xizmat ko‘rsatish yo‘laklarini ergonomik talablar asosida loyihalash muhim hisoblanadi. Beshinchi daraja ekologik va iqlimiy integratsiya bilan belgilanadi. O‘zbekistonning an’anaviy me’morchilik tajribasida tabiiy shamollatish, soyalanish, qalin devorlar va ichki hovli tizimidan foydalanish muayyan iqlimiy sharoitlarga moslashish vositasi bo‘lgan. Zamonaviy restoran loyihalarida ushbu tamoyillarni energiya samaradorligi, tabiiy yorug‘likdan oqilona foydalanish, issiqlik qulayligi va muhandislik tizimlarini optimallashtirish bilan bog‘lash mumkin. Shu bilan birga, an’anaviy yechimning tarixiy jihatdan samarali bo‘lgani uning zamonaviy binoda avtomatik ravishda eng maqbul variant bo‘lishini anglatmaydi. Har bir loyiha uchun iqlimiy hisob-kitoblar, energiya sarfi va ekspluatatsiya sharoitlari alohida baholanishi kerak. Oltinchi daraja kommunikativ va tajribaviy integratsiya hisoblanadi. Restoran interyeri madaniy axborotni foydalanuvchiga yetkazuvchi muhit sifatida ham faoliyat yuritadi. Bunda tarixiy bezaklarning ma’nosi, hunarmandchilik buyumlarining kelib chiqishi, mahalliy

materiallar va milliy taomlar o‘rtasidagi mazmuniy bog‘liqlik muhim ahamiyatga ega. Interyerda foydalanilgan kulolchilik mahsulotlari, atlas va adras matolari, yog‘och o‘ymakorligi namunalari yoki boshqa amaliy san’at buyumlari tasodifiy joylashtirilgan dekoratsiya emas, balki restoran konsepsiyasining asoslangan tarkibiy qismi bo‘lishi lozim. O‘zbekistonning nomoddiy madaniy merosi tarkibida kulolchilik, naqqoshlik va an’anaviy ipak to‘qimachilik texnologiyalarining xalqaro darajada e’tirof etilgani ushbu san’at turlarining madaniy ahamiyatini ko‘rsatadi [5]. Shunga ko‘ra, milliy restoran interyerida hunarmandchilik mahsulotlaridan foydalanish mahalliy ustalar bilan hamkorlik qilish, buyumlarning kelib chiqishini hujjatlashtirish va an’anaviy texnikalarning mazmunini saqlash bilan birgalikda olib borilganda yanada asosli bo‘ladi. Tadqiqotning asosiy nazariy natijasi sifatida milliy restoran interyerining integratsiyalashgan sifatini baholashga mo‘ljallangan besh komponentli konseptual model ishlab chiqildi. Mazkur modelda madaniy identifikatsiya, fazoviy-funksional samaradorlik, estetik-kompozitsion yaxlitlik, texnologik-ekologik moslik va foydalanuvchi tajribasi asosiy mezonlar sifatida ajratildi. Madaniy identifikatsiya mezoni interyerda qo‘llangan milliy elementlarning tarixiy va hududiy asoslanganligini, ularning ma’no jihatidan restoran konsepsiyasiga muvofiqligini baholaydi. Fazoviy-funksional samaradorlik mezoni makonning xizmat ko‘rsatish jarayoniga mosligi, harakatlanish qulayligi va hududlarning o‘zaro bog‘liqligini aks ettiradi. Estetik-kompozitsion yaxlitlik mezoni rang, material, yorug‘lik, ornament va mebelning yagona badiiy tizimga birlashishini ifodalaydi. Texnologik-ekologik moslik mezoni materiallarning ekspluatatsion xususiyatlari, energiya samaradorligi, texnik xizmat ko‘rsatish imkoniyatlari va ekologik jihatlarni qamrab oladi. Foydalanuvchi tajribasi mezoni esa muhitning qulayligi, tushunarliligi, hissiy idrok etilishi va madaniy taassurot yaratish imkoniyatlarini tavsiflaydi. Ushbu komponentlarni umumlashtirish uchun nazariy jihatdan quyidagi ko‘rinishdagi integral baholash modeli taklif etiladi: $I = w_1M + w_2F + w_3E + w_4T + w_5U$, bunda I — interyer integratsiyasining umumlashtirilgan bahosi, M — madaniy identifikatsiya, F — funksional samaradorlik, E — estetik yaxlitlik, T — texnologik-ekologik moslik, U — foydalanuvchi tajribasi, w_1–w_5 esa mezonlarning vazn koeffitsiyentlarini bildiradi. Vazn koeffitsiyentlari yig‘indisi birga teng deb qabul qilinadi. Mazkur formula tayyor empirik o‘lchov vositasi emas, balki keyingi ekspert baholash va foydalanuvchi tadqiqotlari uchun metodologik asosdir. Uning amaliy qo‘llanishi mezonlarning aniq indikatorlarini ishlab chiqish, baholovchilar o‘rtasidagi kelishuvni tekshirish va vazn koeffitsiyentlarini asoslashni talab qiladi. Shunday qilib, tadqiqot natijalari milliy restoran interyerining sifati bezak elementlari soni bilan emas, balki madaniy mazmun, funksionallik va zamonaviy dizayn talablarining o‘zaro muvofiqligi bilan belgilanadigan murakkab tizim ekanligini nazariy jihatdan asoslash imkonini berdi.

Muhokama

Tadqiqot natijalarini mavjud ilmiy qarashlar bilan solishtirish milliy restoran interyerlarini loyihalashda estetik va funksional yondashuvlar o‘rtasidagi munosabatni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Xizmat ko‘rsatish muhitiga oid tadqiqotlarda fizik makonning iste’molchi taassuroti, emotsional holati va xizmat sifatini baholashiga ta’siri keng muhokama qilingan. Bitnerning nazariy modeli xizmat

ko‘rsatish muhitini uch asosiy yo‘nalish — atrof-muhit sharoitlari, fazoviy tashkil etilish va ramziy belgilar orqali tushuntiradi [1]. Milliy restoran interyerlariga nisbatan ushbu yondashuvni qo‘llashda ramziy belgilar alohida ahamiyat kasb etadi, chunki milliy ornament, tarixiy shakl va hunarmandchilik buyumlari estetik vazifadan tashqari madaniy axborot ham uzatadi. Biroq faqat ramziy belgilarni ko‘paytirish orqali muvaffaqiyatli milliy muhit yaratib bo‘lmaydi. Makonning funksional tuzilishi, yorug‘lik, akustika, mebel qulayligi va xizmat ko‘rsatish jarayonidagi muvofiqlik yetarli bo‘lmasa, interyerning badiiy boyligi foydalanuvchi tajribasidagi kamchiliklarni to‘liq qoplay olmaydi. Restoran muhitiga oid empirik tadqiqotlarda interyer konsepsiyasi, tashqi qiyofa va taomlar o‘rtasidagi muvofiqlikning iste’molchi taassuroti bilan bog‘liqligi aniqlangan [2]. Bu holat milliy restoran dizaynida badiiy konsepsiyaning gastronomik yo‘nalish bilan uyg‘unligini muhim mezon sifatida ko‘rib chiqishga asos beradi. Masalan, Farg‘ona vodiysi oshxona an’analariga ixtisoslashgan restoran interyerida hududiy hunarmandchilik, Rishton kulolchilik maktabiga xos badiiy ifoda va mahalliy me’moriy kompozitsiya elementlaridan foydalanish konseptual jihatdan asosli bo‘lishi mumkin. Bunda hududiy identifikatsiya faqat ranglar yoki bezaklar orqali emas, balki materiallar, mebel, xizmat ko‘rsatish madaniyati va makonning umumiy kayfiyati orqali ham ifodalanishi kerak. Xuddi shuningdek, Buxoro me’moriy merosidan ilhomlangan restoran interyerida tarixiy binolarning tashqi ko‘rinishini sun’iy ravishda ko‘chirish o‘rniga ravoq, tokcha, ichki hovli va an’anaviy bezak tizimining kompozitsion tamoyillaridan foydalanish samaraliroq loyihaviy yondashuv bo‘lishi mumkin. UNESCOning Buxoro tarixiy markaziga oid baholashida me’moriy merosning haqiqiyligi nafaqat alohida bezaklarda, balki shahar tuzilishi, shakl, material, texnika, funksiya va an’analarning o‘zaro bog‘liqligida namoyon bo‘lishi ta’kidlangan [4]. Mazkur fikr milliy restoran interyerlarida ham madaniy haqiqiylikni yuzaki dekorativ o‘xshashlikdan farqlash zarurligini ko‘rsatadi. Shu nuqtayi nazardan, milliy dizaynning reproduktiv, transformativ va konseptual yondashuvlari o‘rtasidagi farq muhim nazariy masala hisoblanadi. Reproduktiv yondashuvda tarixiy shakl imkon qadar asl ko‘rinishida takrorlanadi. Ushbu usul muayyan tarixiy muhitni eslatishda qulay bo‘lishi mumkin, biroq zamonaviy binolarning konstruktiv va funksional talablariga moslashishda cheklovlarga ega. Transformativ yondashuvda an’anaviy shaklning geometrik yoki kompozitsion xususiyatlari saqlangan holda yangi materiallar, texnologiyalar va dizayn usullari qo‘llanadi. Konseptual yondashuvda esa tarixiy merosning tashqi shaklidan ko‘ra uning makon tashkil etish, iqlimga moslashish, ijtimoiy muloqotni shakllantirish va badiiy ritm yaratish tamoyillari asosiy manba sifatida olinadi. Tadqiqot doirasida ushbu uch yondashuvning hech biri barcha vaziyatlarda mutlaq ustun deb baholanmaydi. Ularning tanlanishi restoran konsepsiyasi, joylashuvi, mavjud binoning xususiyatlari, investitsiya imkoniyatlari va maqsadli foydalanuvchilar ehtiyojiga bog‘liq. Shunga qaramay, konseptual va transformativ yondashuvlarning uyg‘unligi milliy merosni zamonaviy talqin qilish uchun kengroq ijodiy imkoniyatlar yaratishi mumkin. Muhokamaning yana bir muhim jihati milliy interyerda hunarmandchilik mahsulotlaridan foydalanishning madaniy va iqtisodiy mazmunidir. An’anaviy kulolchilik, yog‘och o‘ymakorligi, kashtachilik va

to‘qimachilik buyumlari restoran interyerining badiiy qiyofasini shakllantirish bilan birga mahalliy ustalarning ijodiy faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga ham xizmat qilishi mumkin. Biroq bunday ijobiy ta’sir avtomatik ravishda yuzaga kelmaydi. Agar restoran interyerida milliy san’at namunalarining arzon va sifatsiz taqlidlaridan foydalanilsa, madaniy merosning badiiy qiymati yetarli darajada ifodalanmasligi mumkin. Shuning uchun loyihalash jarayonida hunarmandlar, san’atshunoslar, me’morlar va interyer dizaynerlari o‘rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Bunday hamkorlik tarixiy bezaklarning kelib chiqishini aniqlash, ularning kompozitsion qonuniyatlarini tushunish va zamonaviy muhitga mos shakllarini ishlab chiqishga yordam beradi. Restoran interyerida milliy naqshlardan foydalanishda ularning miqyosi va joylashuvi ham alohida e’tiborni talab qiladi. Katta hajmdagi naqshli yuzalar muhitga kuchli vizual xarakter berishi mumkin, biroq ular yorug‘lik, rang va mebel kompozitsiyasi bilan muvofiqlashtirilmasa, umumiy fazoviy idrok murakkablashadi. Shu sababli bezakni asosiy va yordamchi kompozitsion elementlarga ajratish, vizual urg‘u nuqtalarini belgilash hamda neytral yuzalar bilan muvozanatlash tavsiya etiladi. Bu yerda minimalizm va milliy bezak san’ati bir-biriga zid tushunchalar sifatida qaralmasligi kerak. Minimalistik yondashuv milliy ornamentdan voz kechishni emas, balki uning ifoda kuchini kompozitsion jihatdan aniqroq tashkil etishni anglatishi mumkin. Masalan, keng va sodda devor yuzasida joylashtirilgan sifatli yog‘och o‘ymakorligi paneli yoki an’anaviy koshin kompozitsiyasi ko‘plab mayda dekorativ elementlardan ko‘ra yaxlitroq badiiy taassurot yaratishi ehtimoldan xoli emas. Milliy interyerning zamonaviy talqinida yoritish tizimlari ham muhim o‘rin tutadi. Tabiiy yorug‘lik an’anaviy me’morchilikda fazoviy kompozitsiyaning ajralmas qismi bo‘lgan. Zamonaviy restoranlarda esa tabiiy va sun’iy yoritishni birlashtirish orqali bezaklarning relyefi, materiallarning fakturasi va makonning funksional hududlarini ajratib ko‘rsatish mumkin. Biroq yoritish yechimlari faqat dekorativ vazifaga bo‘ysundirilmasligi, ovqatlanish, harakatlanish, xizmat ko‘rsatish va texnik xizmat ko‘rsatish uchun zarur ko‘rish sharoitlarini ham ta’minlashi lozim. Akustik qulaylik ham milliy restoran dizaynining muhim, ammo ko‘pincha bezak masalalari soyasida qoladigan tarkibiy qismidir. Qattiq va tovushni qaytaruvchi yuzalarning ko‘pligi shovqin darajasini oshirishi mumkin. Shu sababli milliy uslubdagi matolar, yog‘och elementlar va boshqa materiallardan foydalanishda ularning akustik xususiyatlarini ham hisobga olish kerak. Bunday yondashuv milliy badiiy ifodani zamonaviy muhit muhandisligi bilan bog‘lash imkonini beradi. Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, taklif etilgan konseptual model restoran interyerini loyihalashning dastlabki bosqichida muqobil yechimlarni tizimli taqqoslash uchun qo‘llanishi mumkin. Masalan, bir nechta dizayn konsepsiyasini baholashda ularning milliy madaniyatga muvofiqligi, xizmat ko‘rsatish jarayoniga mosligi, estetik yaxlitligi, texnik amalga oshirilishi va foydalanuvchi qulayligi alohida ko‘rib chiqiladi. Bunda baholash natijalari mutaxassislarning subyektiv fikriga to‘liq bog‘liq bo‘lib qolmasligi uchun aniq indikatorlar ishlab chiqilishi kerak. Madaniy identifikatsiya mezoni uchun bezaklarning tarixiy asoslanganligi, hududiy xususiyatlarning to‘g‘ri talqin qilinishi va hunarmandchilik mahsulotlarining kelib chiqishi kabi indikatorlar tanlanishi mumkin. Funksional samaradorlik mezonida harakatlanish yo‘nalishlari, xizmat ko‘rsatish

masofalari, mebel joylashuvi va makondan foydalanish qulayligi baholanadi. Estetik yaxlitlik uchun rang, material, yorug‘lik va ornamentning kompozitsion uyg‘unligi hisobga olinadi. Texnologik-ekologik moslik materiallarning xizmat muddati, parvarishlash imkoniyatlari, energiya samaradorligi va muhandislik tizimlari bilan mosligi orqali aniqlanadi. Foydalanuvchi tajribasi esa so‘rovnoma, kuzatuv va muhitni idrok etishga oid baholash usullari yordamida o‘rganilishi mumkin. Ushbu modelni real obyektlarda sinash jarayonida turli yoshdagi tashrif buyuruvchilar, restoran xodimlari, dizaynerlar va madaniy meros mutaxassislarining fikrlarini qiyoslash maqsadga muvofiq. Shu bilan birga, tadqiqotning mavjud cheklovlarini hisobga olish zarur. Mazkur maqolada taklif etilgan model empirik ma’lumotlar asosida statistik tekshiruvdan o‘tkazilmagan, shuning uchun uning baholash aniqligi va turli restoran tiplariga tatbiq etilish darajasi hozircha nazariy taklif sifatida qolmoqda. Kelgusida ushbu modelni O‘zbekistonning turli hududlarida joylashgan milliy restoranlar misolida tekshirish, interyer elementlarining foydalanuvchi taassurotiga ta’sirini o‘rganish va mezonlarning nisbiy ahamiyatini aniqlash ilmiy jihatdan muhim vazifa hisoblanadi.

Xulosa

Milliy uslubdagi restoran interyerlarida an’ana va zamonaviy dizayn yondashuvlarini integratsiyalash masalasi me’moriy-badiiy merosni saqlash, zamonaviy xizmat ko‘rsatish muhitini shakllantirish va madaniy identifikatsiyani ifodalash bilan bog‘liq ko‘p qirrali loyihaviy jarayon ekanligi aniqlandi. Tadqiqot davomida o‘rganilgan ilmiy manbalar va nazariy yondashuvlar milliy interyerning mazmuni alohida bezak elementlari mavjudligi bilan cheklanmasligini, balki fazoviy tuzilish, funksional tashkil etilish, materiallar, ranglar, yorug‘lik va madaniy ramzlarning o‘zaro uyg‘unligida namoyon bo‘lishini ko‘rsatdi. An’anaviy me’morchilikning ichki hovli, ayvon, ravoq, tokcha va boshqa fazoviy elementlari zamonaviy restoran muhitida tarixiy shakllarni bevosita takrorlashdan ko‘ra ularning funksional va kompozitsion tamoyillarini qayta talqin qilish orqali samarali qo‘llanishi mumkin. Milliy naqsh, kulolchilik, yog‘och o‘ymakorligi va to‘qimachilik mahsulotlaridan foydalanishda esa tarixiy asoslanganlik, hududiy xususiyatlar va badiiy yaxlitlikni ta’minlash muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijasida milliy restoran interyerlarini loyihalashda fazoviy-kompozitsion, badiiy-semantik, material-texnologik, funksional-ergonomik, ekologik-iqlimiy va kommunikativ-tajribaviy integratsiya darajalari ajratib ko‘rsatildi. Ushbu darajalar an’anaviy meros va zamonaviy dizayn o‘rtasidagi munosabatni tizimli tushuntirish imkonini beradi. Shuningdek, madaniy identifikatsiya, funksional samaradorlik, estetik yaxlitlik, texnologik-ekologik moslik va foydalanuvchi tajribasini birlashtiruvchi besh komponentli konseptual baholash modeli taklif etildi. Mazkur modelning ilmiy yangiligi milliy restoran interyerini faqat badiiy uslub nuqtayi nazaridan emas, balki madaniy, funksional, texnologik va psixologik omillarning o‘zaro bog‘langan tizimi sifatida baholashga yo‘naltirilganligidadir. Modelning amaliy qiymatini aniqlash uchun uni real restoran obyektlarida ekspert baholash, foydalanuvchi so‘rovlari va funksional kuzatuvlar orqali tekshirish talab etiladi. Umuman olganda, milliy uslubdagi restoran interyerlarini rivojlantirishda tarixiy merosga ijodiy va mas’uliyatli

munosabatda bo‘lish, zamonaviy texnologiyalardan maqsadli foydalanish, mahalliy hunarmandchilikni loyihalash jarayoniga jalb etish hamda foydalanuvchi qulayligini ustuvor mezonlardan biri sifatida belgilash maqsadga muvofiqdir. Bunday yondashuv milliy madaniyatning zamonaviy interyer dizaynidagi ifoda imkoniyatlarini kengaytirish va O‘zbekiston restoranlarining o‘ziga xos me’moriy-badiiy qiyofasini shakllantirish uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bitner, M. J. (1992). Servicescapes: The impact of physical surroundings on customers and employees. *Journal of Marketing, 56*(2), 57–71. DOI: 10.1177/002224299205600205.

2. Restaurant servicescape, service encounter, and perceived congruency on customers' emotions and satisfaction. (2011). *Journal of Hospitality Marketing & Management*. DOI: 10.1080/19368623.2010.514547.

3. Physical Factors to Evaluate the Servicescape of Theme Restaurants. (2015). *Journal of Asian Architecture and Building Engineering, 14*(1), 97–104.

4. UNESCO World Heritage Centre. (n.d.). *Historic Centre of Bukhara*. World Heritage List, No. 602.

5. UNESCO. (n.d.). *Intangible Cultural Heritage: Uzbekistan*. UNESCO Intangible Cultural Heritage Lists.

6. Rapoport, A. (1982). *The Meaning of the Built Environment: A Nonverbal Communication Approach*. Beverly Hills: Sage Publications.

7. Pile, J. F. (2005). *A History of Interior Design*. 2nd ed. London: Laurence King Publishing.

8. Ching, F. D. K., & Binggeli, C. (2018). *Interior Design Illustrated*. 4th ed. Hoboken: John Wiley & Sons.

9. Zumthor, P. (2006). *Atmospheres: Architectural Environments. Surrounding Objects*. Basel: Birkhäuser.

10. Pallasmaa, J. (2012). *The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses*. 3rd ed. Chichester: John Wiley & Sons.

11. Norman, D. A. (2013). *The Design of Everyday Things*. Revised and expanded ed. New York: Basic Books.

12. Ching, F. D. K. (2014). *Architecture: Form, Space, and Order*. 4th ed. Hoboken: John Wiley & Sons.

13. UNESCO. (2023). *Ceramic arts in Uzbekistan*. Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity.

14. UNESCO. (2023). *Art of illumination: Təzhib/Tazhib/Zarhalkori/Tezhip/Naqqoshlik*. Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity.

15. Influence of servicescape on behavioural intentions through mediation and moderation effects: A study on Malaysia’s full-service restaurants. (2021). *Cogent Business & Management*. DOI: 10.1080/23311975.2021.1924923.